

AFORIZMLARNING ILMIIY TADQIQI INGLIZ VA O'ZBEK TILLARI MISOLIDA

Sultonova Gulchehra Husanovna

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti, magistranti

TerDu Ingliz tili va adabiyoti kafedrası Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori

(PhD) N.Mamataliyeva taqrizi asosida

ANNOTATSIYA

Aforizmlarning asosiy xususiyati hikmatli, tipik fikrning qisqacha badiiy ifodasi bo'lib, unda tasvir emas, ifoda ma'no yetakchisi hisoblanadi. Maqolada bir tomondan nutqdagi aforizmlarning sintaktik o'ziga xosliklarini o'rganishga qiziqish bildirilgan bo'lsa, ikkinchi tomondan ingliz va o'zbek tillari nutqidagi semantik xususiyatlari atroflicha tahlil qilingan. Tadqiqotning maqsadi - umumiy fikrlarni ifodalashning og'zaki vositasi sifatida aforizmning pragmatik kvalifikatsiyasining tomonlari va differensial xususiyatlarini ibora (frazali matn) shaklida voqelikni universal umumlashtirishni aniqlash va tavsiflash.

Kalit so'zlar: *Aforizm, Ingliz aforizmlari, O'zbek aforizmlari, madaniyat, maxsus omillar, vaqt tushunchalari*

SCIENTIFIC RESEARCH OF APHORISMS ON THE EXAMPLE OF ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

ABSTRACT

The main feature of aphorisms is a brief artistic expression of a wise, typical thought, in which expression, not image, is the leader of meaning. On the one hand, the article is interested in studying the syntactic features of aphorisms in speech, and on the other hand, the semantic features in the speech of English and Uzbek languages are analyzed in detail. The purpose of the research is to identify and describe the universal generalization of reality in the form of a phrase (phrase text) and the aspects and differential features of the pragmatic qualification of aphorism as a verbal means of expressing general thoughts.

Key words: *Aphorism, English aphorisms, Uzbek aphorisms, culture, special factors, notions of time*

НАУЧНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ АФОРИЗМОВ НА ПРИМЕРЕ АНГЛИЙСКОГО И УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКОВ

АННОТАЦИЯ

Основная особенность афоризмов — краткое художественное выражение мудрой, типичной мысли, в которой ведущим смыслом является

выражение, а не образ. С одной стороны, статья заинтересована в изучении синтаксических особенностей афоризмов в речи, а с другой стороны, подробно анализируются семантические особенности в речи английского и узбекского языков. Цель исследования - выявить и описать универсальное обобщение действительности в форме словосочетания (фразового текста), а также аспекты и дифференциальные особенности прагматической квалификации афоризма как вербального средства выражения общих мыслей.

***Ключевые слова:** Афоризм, английские афоризмы, узбекские афоризмы, культура, особые факторы, представления о времени*

KIRISH

Aforizmlar - bu hayot, inson xatti-harakati yoki dunyo haqida umumiy haqiqat yoki tushunchani aks ettiruvchi ixcham va ko'pincha aqlli bayonotlar hisoblanadi. Ular odatda qisqa, esda qolarli va donolikka to'la bo'ladi. Aforizmlar ko'pincha yo'l-yo'riq berish, boshqa nuqtai nazarni taklif qilish yoki qisqa va esda qolarli fikrni uyg'otish uchun ishlatiladi. Ular asrlar davomida adabiyotda, falsafada va kundalik suhbatda mashhur ifoda shakli bo'lib kelgan. Ma'lumki, ingliz va o'zbek tillarida aforizmlarni tavsiflash va tasniflash ham muhim ahamiyatga ega. "Aforizm" atamasi yunoncha "(aforismos - "umumiy haqiqatni o'z ichiga olgan qisqa ibora") dan olingan. Aforistik gaplar kundalik nutqimizda bo'lgani kabi yozuvlarda ham keltiriladi. Ularda haqiqat borligi ularni umuminsoniy qabul qiladi. Maqollardan farqli o'laroq, hikmatli so'zlarning kelib chiqishi aniq shaxsga (yozuvchi, shoir, publitsist, faylasuf, olim, davlat arbobi va boshqalar) tegishli bo'lib, o'ziga xosligini saqlab qoladi.

Ingliz va o'zbek tillarida inson hayotidagi yutuq va yo'qotishlarni ifodalovchi ko'plab aforizmlar mavjudligini tushunish juda qiziq. Binobarin, ular tilshunos tadqiqotchilar e'tibordan chetda qoldira olmaydigan lingvistik hodisaga aylandi.

Tahlil va natijalar. Ingliz va o'zbek tillaridagi aforizmlar bo'yicha ko'plab tadqiqotchilar tadqiqot olib borishgan. Ingliz aforizmlari uchun Teylor, Ridout va Uayting, Norrik, Kollis, Galperin va boshqalar kabi ko'plab olimlar bu sohaga katta hissa qo'shdilar. Biroq, turli yondashuv va maqsadlardan kelib chiqqan holda, ularning nashrlarida aforizmlarning u yoki bu tomoniga e'tibor qaratiladi. Umuman olganda, ushbu tilshunoslar bizga tilni qo'llashda qanday o'rganish haqida nazariy asoslar haqida umumiy ma'lumot beradi. O'zbek aforizmshunosligi nuqtai nazaridan, aforizm bilan bog'liq bo'lgan ba'zi puxta asarlar ushbu sohani bilishga hissa qo'shgan va bu borada iboralar va aforizmlar o'rtasidagi farq ikki mezon: mazmun va grammatik tuzilmalar, mualliflar tomonidan to'plangan va to'plangan aforizmlar asosida tilga olinadi. Ingliz tilidagi umumiy aforizmlar va o'zbekcha muqobillarini

tuzdim va bu materiallar menga ushbu tadqiqotda katta yordam berdi. Bundan tashqari, hozirgi kunga qadar ko'plab o'zbeklar tomonidan ingliz tilida aforizmlar bo'yicha magistrlik dissertatsiyalari mavjud. Yuqorida keltirilgan tadqiqotlarni o'rganib chiqsak, ingliz tiliga nisbatan o'zbek tiliga nisbatan foyda va zararga oid aforizmlarning lingvistik xususiyatlari bo'yicha hozirgacha deyarli tadqiqot olib borilgani yo'qligini ko'rish mumkin.

Bu yerda biz birinchi navbatda tadqiqot usullari, namunalari olish, ma'lumotlarni to'plash, ma'lumotlarni tahlil qilish, asboblari bilan bog'liq. Tadqiqotni o'tkazish tartibi ham bir vaqtning o'zida taqdim etiladi. To'g'riligi va ishonchligi ushbu tadqiqotda bayon qilinadi va asoslanadi. Umuman olganda, ingliz va o'zbek tillarida o'rganilayotgan aforizmlar sodda, qo'shma, murakkab va qiyosiy jumalarda tuziladi.

Murakkab jumalarga kelsak, ingliz va o'zbek aforizmlari foiz nisbatida ikkinchi o'rinda turadi. Qiyosiy jumalar nuqtai nazaridan ingliz va o'zbek aforizmlari eng past foizga ega ekanligi aniqlandi. Ingliz va o'zbek tillaridagi qiyosiy gaplar ma'lumotlariga taalluqli bo'lsak, tenglama solishtirishga qaraganda farqlovchi qiyoslash ko'proq qo'llaniladi.

Qo'shma gaplarga kelsak, ingliz tilidagi qo'shma Aforizmlar soni o'zbek tilidagi qo'shma Aforizmga qaraganda ancha kam. Qolaversa, ingliz tilida sintetik koordinatsiya shaklidagi qo'shma Aforizm sintetik koordinatsiya shakliga qaraganda ko'proq aforizmlar bo'lib, faqat koordinatorlarsiz qo'shma gaplar o'zbek namunalari 98 ta aforizimli 100 % ni tashkil etadi va koordinatorli qo'shma gaplarda o'zbekcha aforizm hosil bo'lmaydi.

Ingliz va o'zbek madaniyatida aforizmlar madaniy donolik, axloqiy saboqlar va jamiyat qadriyatlarini ombori bo'lib xizmat qiladi. Ular ushbu madaniyatlarning o'ziga xos tarixiy, adabiy va ijtimoiy kontekstlarini aks ettirib, tegishli jamiyatlarning madaniy tuzilishi, hazil-mutoyiba, donolik va jamoaviy bilimlar haqida tushuncha beradi. Quyida turli tematik toifadagi aforizmlarga misollar keltirilgan:

Donolik va bilim:

"The only true wisdom is in knowing you know nothing." (English)

"Ilmning asli qalbdadir." (The essence of knowledge is in the heart.) (Uzbek)

Axloq va fazilatlar:

"Actions speak louder than words." (English)

"Iyman ikki qorong'uchodir." (Faith is like a double-edged sword.) (Uzbek)

Vaqt va imkoniyat:

"Strike while the iron is hot." (English)

"Vaqtida kelgan bo'lsin, vaqti ketgan bo'lsin." (May you come on time, may your time pass.) (Uzbek)

Sevgi va munosabatlar:

"Love is blind." (English)

"Muhabbat xalqda va dil daryosida yoqdir." (Love is found among people and in the river of the heart.) (Uzbek)

Qiyinchilik va chidamlilik:

"When life gives you lemons, make lemonade." (English)

"Hurmaga to‘qinmagan chag‘alar chumoqqa ergashadi." (Teapots that have not been exposed to fire become rusty.) (Uzbek)

Tabiat va atrof-muhit:

"A rolling stone gathers no moss." (English)

" Tabiat shamolni ushlab turmaydi; yuragida bir juft ho‘kiz saqlamaydi.." (Nature doesn’t hold onto the wind; it doesn’t keep a pair of oxen in its heart.) (Uzbek)

Bu misollar ingliz va o‘zbek tillaridagi katta aforizmlar to‘plamining faqat bir qismini tashkil etadi. Har bir aforizm hayotning turli jabhalari, inson tabiati va madaniy qadriyatlarga oid qisqa va esda qolarli tushunchalarni taqdim etuvchi muayyan mavzu yoki xabarni qamrab oladi.

Adabiyotda ingliz va o‘zbek aforizmlari ko‘p uchraydi. Adabiyotda qo‘llaniladigan ko‘plab aforizmlar adabiy qo‘llanishini yo‘qotib, ular paydo bo‘lgan asardan tashqari o‘z ma‘nosida ham dolzarb bo‘lib qoladi. Shekspir o‘z asarlarida aforizmlardan foydalangan. Ko‘p aforizmlardan foydalanish uning o‘tkir idroki va mulohazasidan dalolat beradi. Quyida ba‘zi misollar keltirilgan:

Having nothing, nothing can he lose. (Henry VI)

Life is a tale told by an idiot-full of sound and fury, signifying nothing. (Macbeth) Lord, what fools these mortals be! (A Midsummer Night’s Dream)

Hikmatli so‘zlarni mustaqil ilmiy janrlarda ham, ilmiy, falsafiy, tarixiy, badiiy asarlarda ham uchratish mumkin. Ba‘zan asar boshidan oxirigacha Hikmatli so‘zlardan iborat bo‘lishi mumkin (Forobiy). Alisher Navoiyning ayrim asarlari hikmatli so‘zlarga boy ("Nazm ul-javohir", "Arbain", "Mahbub ul-qulub" va boshqalar). Sharq xalqlari adabiyotida, jumladan, o‘zbek adabiyotida hikmatli so‘zlarning aksariyati nasihat va tanbeh tarzida uchraydi.

Bilmaganni so‘rab o‘rgangan olim,

Orlanib so‘ramagan-o‘ziga zolim (Alisher Navoiy)

Oz-oz o‘rganib dono bo‘lur,

Qatra-qatra yig‘lib daryo bo‘lur. (Alisher Navoiy)

O'zbek tilida : Xaqiqatni ochinglar, to'g'ri yo'ldan yuringlar. (Abu Ali ibn Sino)
Tirik tilga yaqin hikmatli so'zlar, xalq maqollari ham keng tarqalgan.

O'zbek tilida: "O'qsiz soldat — qilichsiz qin" (Oybek)

"Tishi chiqqan bolaga chaynab bergan osh bo'lmas" (A.Qahhor)

O'zbek adiblaridan Hamza, A.Qodiriy, G'.G'ulom, Oybek, H.Olimjon, A.Qahhor, Shayxzoda o'z asarlarida hikmatli so'zlarning zamonaviy namunalarini yaratib, o'zbek adabiy tili rivojiga zamonaviy hissa qo'shgan. Ko'pchilik o'zlarining jozibali va jodugar so'z tanlovi tufayli kundalik suhbatda ishlatiladi. Aforizmlar umumiy iboralarda, shuningdek, taniqli adabiyotlarda mavjud.

XULOSA

Yuqoridagi aforizmlarni o'rganish yoshlarga maslahat, yo'l-yo'riq yoki maslahat, hayotiy xulosalar olish imkonini beradi. Umuman olganda, har bir hikmatli so'z xalq donishmandligi ifodasi, ko'p yillik hayotiy tajribaning umumlashmasidir. Hikmatli so'zlarning tilda ko'rinishi ularni yaratgan xalqning tarixi bilan belgilanadi. Ko'pgina aforizmlar qadim zamonlarda yaratilgan va hozirgacha ularni yaratuvchisi bo'lgan odamlar bilan yashaydi. Aforizmlar mashhur bo'lib, avloddan-avlodga o'tib, asrlar davomida yashaydi.

Ilmiy izlanishlar jarayonida ko'pchilik aforizmlar bir vaqtning o'zida ikkita ma'noni: to'g'ridan-to'g'ri va ko'chma ma'noni o'z ichiga olishini ham aniqladik, shuning uchun biz ba'zan bir qarashdayoq aforizmlarni tushunishga qiynalib qolamiz. Asosan, aforizmlarning majoziy ma'nosi yoki ko'zda tutilgan ma'nosi odatda metafora, metonimiya, giperbola, o'xshatish yoki metafora kabi qimmat vositalar orqali yetkaziladi. Aforizm kelajak avlod uchun ajralmasdir. Kim bu aforizmlarni o'qib tushunsa, har tomonlama mukammal bo'ladi.

REFERENCES

1. Azamatov. M. Hikmatlar xazinasi. Toshkent. 1977
2. O'zbek tilining izohli lug'ati. 2 tomlik. 2-tom. Moskva, << Russkiy yazik>> nashriyoti. 1981.O'zbek xalq ertaklari. Sehrli so'z. Navro'z. Toshkent. 2017.
3. I.I.Akramov. –2022. —The aphorism and the aphoristic style of communication. Центр научных публикаций
4. Jumaniyozova M.M. Literary Aphorisms As An Element Of Linguistic Art (On The Example Of Erkin Azam's Work) Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2020: 804 European Journal of Molecular & Clinical Medicine ISSN 2515-8260 Volume 7, Issue 06, 2020

5. Samadova O. I. Comparative linguistic analysis of Uzbek and English aphorisms Academic research in educational sciences volume 1 |issue 3 | 2020. ISSN: 2181-1385.
6. A. Navoiy. Mahbub ul- qulub. Sano standart. Toshkent. 2018.